

KULA'DA EĞLENEREK ÖĞRETEN BİR SOSYAL KURUM: YAREN A Social Institute That Make Teaching Fun in Kula: Yaren

Mustafa ARSLAN*

Özet: Bu çalışmada kültürel miras bakımından zengin olan Manisa'nın Kula ilçesi ve çevresindeki Yaren geleneği ele alınmaktadır. Yaren geleneği Türk kültürü içinde erkeklerin katılımıyla oluşan grup merkezli geleneksel toplantı ve eğlence örneklerinden biridir. Kula'da köy ve ilçe merkezinde sosyal bir kurum olarak devam eden Yaren geleneği, katılım ve icra kuralları ile kendine has özellikler taşımaktadır. Bu gelenek bireylerin eğitiminden ortak belleğin oluşmasına kadar çeşitli işlevlere sahiptir. Küreselleşme bu kültür unsurunu etkilemekte ve hızla dönüşümüne sebep olmaktadır. Bu gibi kültürel mirasların hem ulusal hem de uluslar arası alanlarda bilimsel girişimlerle korunması, yaşatılması ve yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Anahtar sözcükler: Kula, eğlence, Yaren Geleneği, sosyal kurum, kültürel miras.

Abstract: *Manisa-Kula district and surrounding have a very rich cultural heritage and Yaren tradition is examined in this study. "Yaren Kızanı" is a kind of men-centric collection and has a specific profession of these people gathered and there are still examples of this as a traditional entertainment culture. In these type of gatherings, are still being taken in the villages and towns of Kula and surroundings. Yaren tradition is both professional and public education functions and will have fun and enjoy the functionality to fulfill the ceremony as a social institution. The globalization is one of the main threats on these cultures and cause rapid changes. These type of cultural heritage should be protected both local and national cultural protection toward the scientific and international steps in the framework.*

Keywords: *Kula, entertainment, Yaren tradition, social institution, cultural heritage.*

Türk kültür hayatında "Yârân" veya "Yaren" adıyla ifade edilen, erkeklerden müteşekkil grup merkezli ve geleneksel nitelikli toplantı ve eğlence örneği, önemli bir tarihi geçmişe ve yaygınlığa sahiptir. Birbirleriyle dost, yakın arkadaş, ahbap olanların bir araya gelerek düzenledikleri toplantıların Orta Asya'dan Balkanlara kadar uzandığı ve "Barana, Cümbüş,

* Doç. Dr.-, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Gençler Kurulu, Gezek, Oturak, Sohbet, Muhabbet, Ferfana, Keyif, Oda Teşkilatı” gibi değişik isimlerle anıldığı; farklı adlandırmaların katılımcılara verilen yerel adlarla ilgili olduğu, (Er; 1988:3-4, Özdemir; 2005: 84) görülür. Günümüzde, Manisa'nın Kula ilçesi ve köylerinde de, “yaren” adıyla bilinen bu geleneksel toplantılar, kendine has özelliklerle devam etmektedir. Bu yazıda bir sosyal kurum olan yarenliğin Kula ve çevresindeki örneği ele alınarak, özellikleri, icra anına ilişkin yazılı olmayan kuralları, söz ve musiki vasıtaları, kılık kıyafetleri, fasıllarının yapısı değerlendirilecek, elde edilen veriler Türk eğlence kültürü bağlamında tartışılacaktır.

Yaren anlamı itibarıyla da dost, arkadaş topluluğu demektir. Yarenlik, araştırmacılar tarafından, “Ahiliğin kalıntısı, Boş zaman faaliyeti, Güvenlik birimi, Orta Asya’da teşekkül eden sosyal kurumun uzantısı” gibi farklı kökenlere dayandırılarak izah edilmektedir. (Er; 1988, Tezcan; 1989) Esasen çalışmalarda ortaya konulan bilgilerden hareketle, fakat farklı söylemek gerekirse yarenlik, çocukluktan çıkarak delikanlılığa, gençliğe adım atanların, delikanlıların, orta ve üzeri yaştaki erkeklerin katılımıyla oluşturulan bir sosyal kurumdur ve bu kurum her devirde toplumsal, sosyal ve kültürel yapının şekillenmesinde önemli bir işleve sahip olmuştur. Bilinmektedir ki, sosyal yapıları birlik ve kurumlardan, birlik ve kurumları da sosyal yapılardan ayrı ele almak mümkün değildir. Her sosyal yapı, bu yapıyı oluşturan sosyal kurumların, insanla olan ilişkilerinin ve işlevlerinin, bunlardan doğan sosyal değerlerin birbirini karşılıklı etkilediği bir bütündür. Yaren adıyla genelleştirilen bu sosyal kurumun inşa temelini de, toplumun farklı devirlerdeki sosyal ihtiyaçları ve içinde buldukları şartlar çerçevesinde değerlendirmek doğru olacaktır. Yaren teşkilatlarının sahip olduğu temel özellikler ve işlevler de bu yöne işaret etmektedir. Bu noktadan hareketle Yaren veya diğer adlarıyla karşımıza çıkan bu sosyal kurum, Orta Asya geleneklerinin İslamiyet’le birlikte ortaya çıkan yeni bilgi ve kurumlaşmalar çerçevesinde farklı bağlamlarda üstlendiği görev ve işlevlerle şekillenmiş sivil toplumsal bir merkez olarak düşünülmelidir. Avcılık ve hayvancılığa bağlı eski Türk kültür hayatında “alplık” ve “çobanlık” merkezli oluşumların, bunlara bağlı şekillenen farklı içerikli icra özellikli toplantıların, İslam kültür çevresindeki “gaziyan, ahiyan, abdalan” adıyla bilinen ve “birbirleriyle dost, yakın arkadaş, ahbap” olanların bir araya gelerek oluşturdukları meclisler, günümüzde daha çok ekonomik ve turistik amaçlarla görülen faaliyetler, aynı sivil toplumsal amaçlı ihtiyaçların farklı görünümleridirler. Dolayısıyla bu kurum, toplum yapısının basitten karmaşıklığa doğru gelişmesine paralel olarak işlevsel bakımdan da farklılaşmış, zamanın şartlarına göre bazı işlevlerini yitirirken yeni bazı işlevler de kazanmıştır.

Farklı bağlamlarda farklı görünümlele karşımıza çıkan yarenlik, günümüzde Kula ve çevresinde iki farklı yapılanma şeklinde varlığını sürdürmektedir. Birincisi, köy çevrelerinde ve köyden ilçeye göçenler arasında görülen, yapısal ve işlevsel açıdan daha çok çobanlık ve çiftçilik kaynaklı bir yapılanmadır. Onbeş yaş üzeri erkeklerin katılımıyla oluşturulan bu yapılanmalara “yaren kızanı” adı verilir. Yaren kızanı, bir yandan yardımlaşma, koruma-kollama, eğitime gibi işlevleriyle adeta köyün resmi olmayan yönetim ve hizmet kadrosunu oluşturmakta, diğer yandan düzenledikleri icra ağırlıklı toplantılarla kültürel aktarım ve üretim yapmaktadırlar. Köy yarenleri diyebileceğimiz bu teşkilatlar arasında özellikle “Gölde Yareni” eskiden beri bilinmekte ve icralarıyla adından söz ettirmektedir.

Yaren kızanı toplantıları, genellikle kış aylarında ve düğün zamanlarında kapalı mekânlarda içkili ve yemekli olarak gerçekleştirilir. Toplantı gün battıktan sonra başlar ve gün doğuncaya kadar devam eder. Katılımcıların özel bir kıyafetleri yoktur ve oda içinde belli bir düzene göre otururlar. Odadaki oturuş düzeni üç halkadan oluşur. İç halkaya yöneticiler, yaşça büyük olanlar ve sazcular, ikinci halkaya evli veya askerliğini yapmış gençler, dış halkaya ise “yeniyetmeler” otururlar. Yeniyetmelere mecliste içki verilmez. İçenler ise gelenek yoluyla öğrendikleri kurallara bağlı davranmak zorundadır. Toplantı “Yarenbaşı” veya “Dayıbaşı” adı verilen yöneticiyle yardımcıları tarafından yönlendirilir ve yönetilir. Daha çok yiğitlik, seveda ve kadın-erkek ilişkilerini konu alan yerel türküler birlikte söylenir. Bunlara bazen mizah ve istihza içerikli deyişlerle yöresel danslar ve oyunlar da eklenir. Fakat bunların belli bir düzeni yoktur, tamamen iç halkada oturanların talebi doğrultusunda ve geleneksel adap-erkân içinde icra edilirler. Adap-erkân dışı davranışta bulunanlara “hayvan taklidi yapmak, fistan giymek, üzerinden bir giysi çıkarmak” gibi güldürücü cezalar verilir. İcralarda bağlama, dümbek veya çember adı verilen darbuka ve zilli maşa kullanılır. Türküler, “ağır hava, zeybek havası, kırık hava” adlarıyla bilinen ve genel olarak “yaren havası” adı verilen ezgilerle icra edilirler. Ağırlık merkezi eğlenceye dayanan bu toplantıların, bireysel ve toplumsal kimlik kazanımında, sosyalleşme ve kendini ifade edebilme olma yolunda etkin ve önemli işlevlere sahip olduğu görülür.

Bölgede görülen ikinci örnek ise, ilçe merkezindeki esnaf ve zanaat sahibi erkeklerin oluşturduğu ve yaklaşık ikiyüz yıldır varlığı bilinen yaren teşkilatlarıdır. Bunlarda Türk kültür hayatındaki geleneksel sivil yapılanmalar yanında özellikle ahi teşkilatının izlerini görmek mümkündür. Daha düzenli ve kalıplaşmış bir yapıya sahip bu teşkilatlar, katılma, icra kuralları, kılık-kıyafet ortaklığı ve ekonomik gelir elde etme özellikleriyle de köy yarenlerinden ayrılır. Mensupların gelenek içindeki algılarına göre

yaren, delikanlıların bir başın etrafında toplanmasından ibarettir. Bu anlamda bilinen eski yarenler delikanlılara önderlik eden ağaların adıyla bilinmektedir. Bunlar arasında “Gödelioğlu Yareni, Hacı Hasan Yareni, Çiloğlu Ali Ağa Yareni, Müftüoğlu Yareni, Bekirbeyoğlu Yareni, Keleşler Yareni, Serdar Ağa Yareni, Adil Ağa Yareni, Hilmi Ağa Yareni” hâlâ hafızalarda yaşamaktadır. Kurtuluş Savaşı yıllarında yarenler organize olarak milis kuvveti oluşturmuşlar, düşmanın Kula ve çevresine zarar vermesini önlemişlerdir. Daha sonra ağaların yerini meslek grupları almış ve belirli meslek gruplarına mensup olanların oluşturduğu teşkilatlar, yetmişli yıllara kadar mesleklerin adıyla anılmaya başlamıştır. “Tabak (debbağ) Yareni, Demirciler Yareni, Arabacılar Yareni, Eskiciler Yareni, Taş Mahalle Yareni” bunlardan bazılarıdır. Yetmişli yıllardan itibaren bu yapılanma, karışık meslek gruplarına mensup olanların oluşturduğu “Kula Gençlik” ve “Ege Gençlik” adlarıyla bilinen iki teşkilat vasıtasıyla devam etmiştir. Bugün ise beş farklı grup geleneği devam ettirme çabası içindedir. Yarenlerin yöneticisine “Yarenbaşı”, yardımcılarına “Damarbaşı” veya “Çavuş”, diğer üyelere icrada aldıkları görevlere bağlı olarak “efe”, “bıçakçı” ya da “kızan/seğmen” adı verilir.

Yarenlik ilçe halkı tarafından çok önemli kabul edilir. Özellikle düğün sahipleri yarenlerle önceden irtibat kurarak onların düğüne katılmaları konusunda anlaşma yapar. Kaynak kişilere göre, eskiden düğünlerde misafirlere yönelik yemek servisleri, kahve, su ikramları vb. hizmetler yaren kızanı tarafından yerine getirilirdi. Özellikle keşkek dövme, eğlenceli ve coşkulu bir gösterim olur, büyük tahta kepeçlerle keşkek dövülürken davul zurna eşliğinde oyunlar oynanır, maniler söylenirdi. Gösterime katılan kızana, düğün sahibi tarafından mendil, havlu, gömlek veya para gibi hediyeler verilir. Günümüzde yarenlerin hizmeti sadece müzik, eğlence ve oyun bağlamıyla sınırlı kalmaktadır.

Kula’da erkek çocuklar, daha beş-altı yaşlarından itibaren okul eğitimi zamanı dışında, zanaat ve sosyal bilgi edinmek maksadıyla bir meslek erbabının yanına çırak olarak verilir. Delikanlılığa geçiş ve yarene katılma zamanına kadar mesleki ve sosyal eğitiminden ustaları da sorumlu olurlar. Yaren teşkilatına katılmaları ise ancak onsekiz yaşından itibaren mümkündür. Yarene katılmak isteyen bir genç, esnaflar ve yaren teşkilatları arasında saygın bir yere sahip en az iki kişiyi kefil/referans göstermek zorundadır. Yarene katılan delikanlılar, yarenlerin geleneklerine göre terbiye görür ve onların davranışlarından yaren yöneticileri sorumlu olurlar. Yaren teşkilatına yeni katılanlara uyması gereken kurallar ve icralarla ilgili eğitim, kendisine tayin edilen “sağdıç kızan”lar tarafından verilmektedir. Yeni kızanların eğitimi sürecinde eğlence ön plana çıkmakta; meclis içinde nasıl davranılması gerektiğini öğrenmekten, bir musiki aleti çalmaya, türkü

söylemeye, bıçak oynamaya kadar her şey eğlenerek öğretmeye dayalı bir yöntemle verilmektedir. Ustalaşan kızanlar ise, yarenbaşı ve çavuşun en ufak bir işaretiyle ne yapılması gerektiğini bilir ve ona göre davranırlar. Böylece delikanlılık çağındaki erkekler hem bireysel hem de sosyal ve toplumsal kimlik kazanmış olurlar. Bu tür teşkilatların genelinde geleneksel kurallar olarak kabul gören “katılımcıların iyi, dürüst, doğru, namuslu, ahlaklı, yardımsever, saygın olma gibi kişilik özellikleri yanında içki içme, kumar oynama gibi kötü alışkanlıklara da sahip olmaması” (Özdemir; 2005: 138) Kula Yaren kızanlarının da temel kurallarıdır. Sadece kendi aralarında düzenlenen özel fasıllarda bazen içki ölçülü olmak kaydıyla serbesttir.

Kula Yaren teşkilatlarının eğlenceye dayalı icraları, kendi aralarındaki toplantılarda, resmi tören ve bayramlardaki toplantılarda, düğünlerdeki toplantılarda, tanıtım ve turistik amaçlı toplantılarda, genellikle de açık mekânlarda gerçekleşmektedir. İcra şekli kendi içinde belirli kurallara bağlıdır ve bu kurallar çerçevesinde Yarenbaşı tarafından yönetilir. İcralarda köy yarenlerinde de kullanılan darbuka, zilli maşa yanında zilli def ve bazen klarnet kullanılmaktadır. Türküler herkesin katılımıyla, birlikte ve yüksek sesle söylenmektedir. “Gömlek, cepken, oyali fes, kuşak, çakşır, tozluk” gibi parçalardan oluşan ve “efe kıyafeti” denilen özel bir giyime sahip yarenlerin, icra anındaki duruş düzeni hilal şeklinde iç içe geçmiş üç sıradan oluşur. İç sıradakiler altı veya yedi darbukacıdır. Yere serilmiş olan kilim/halı üzerine yarı bağdaş düzeninde otururlar, darbukanın kayışını sol veya sağ dizlerine geçirerek ellerini rahat bir şekilde kullanırlar. İkinci sıradakiler sedir veya sandalye üzerinde otururlar, ortalarında yarenbaşı ayakta durur, her iki yanında iki def ve dört maşa yer alır. Defler yönetici ve/veya yardımcıları tarafından çalınır. Üçüncü sıradakiler ayaktadır, türkülere eşlik ederler ve yorulan darbukacı veya maşacılarla yer değiştirirler. Klarnet de üçüncü sırada bulunur. Fasil boyunca toplanan hediyeler ve bahşişler iç sıranın ortasındaki boşlukta toplanır, icra sonunda katılımcılar arasında pay edilir.

Kula yarenlerinin fasıl adı verilen icraları da belirli bir düzene bağlıdır. Belli bir adap-erkân içinde icra edilen yaren fasıllarının düzeni, kalıplaşmış başlama, bitiriş ve bunlar arasındaki bölümlerden oluşur. Bu düzen, çeşitli bölgelerde tespit edilen âşık fasıllarıyla (Günay; 1986) önemli benzerlikler göstermektedir. Geleneksel düğünlerdeki fasıllar, kına gecesinin yapıldığı gün hem erkek hem de kız evinde avlu veya meydanda gerçekleşir. “Asri düğün” veya “balo” adı verilen düğünlerde ise, davetlilerin toplandıkları kapalı/açık alanlar icra mekânlarıdır. Fasil, bu mekânlarda davetlilerin ortasındaki boş alanda oturma düzeni alındıktan sonra başlar. Yarenbaşı tarafından önce bir mani okunur. Her dize sonunda kızanlar “a hey” diyerek bağırırlar. Sonra verilen komutla yaren çalmaya başlar. Yaren

havası eşliğinde “merhaba” redifli kısa bir türkü icra edildikten sonra, “ağır havalar” şeklinde adlandırılan “Yabaayak,¹ Kadir Bey, Samancının Arabası, Sallanıyor Şu Divlit’in² Çamları, Ali Oğlan” gibi mahalli türküler söylenir. Ardından ritmin hızlandığı “Çek Deveci, Feslihan, Dikili Taş” gibi kıvrak havalara geçilir. Fasil, halk müziğinin yaren havasına uygun türküleri ve “İzmir’in Kavakları, Kamalı Zeybek, Yörük Ali,” gibi zeybek türküleriyle devam eder. Genellikle “Ankara Marşı”ıyla bağlantılı olarak söylenen “Elveda” redifli” kısa türküyle sona erer.

Temel işlevi çalıp söylemeye dayalı eğlenme ve eğlendirme olan yaren toplantıları, aslında araştırmacıların da ifade ettiği, “gelenek taşıyıcılığı, eğitime, sosyal motivasyon, yararlılık, bütünleştiricilik, dengeleme, bir düşünceyi destekleme, sosyal eleştiri ve denetim mekanizması...” (Oğuz; 2010: 394) gibi veya daha başka bir ifadeyle “ekonomik, siyasal, sosyal ve psikolojik, kültürel” (Özdemir; 2005:309) işlevleri de yerine getirmektedir. Dolayısıyla yarenlerin eğlenerek eğiten ve öğreten bir sosyal kurum olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan son yıllarda dünyadaki değişme ve gelişmelere paralel olarak ülkemizde meydana gelen sosyal, toplumsal, kültürel, siyasal ve ekonomik gelişmeler, bölgedeki yarenlik geleneğini de etkilemiştir. Sürü hayvancılığının ve kuru tarıma dayalı çiftçiliğin azalması yanında eğitimin yaygınlaşmasına bağlı olarak meydana gelen, köylerden büyük şehirlere göç veya düğün benzeri toplantıların şekil değiştirmesi, köy yarenliğinin değerini ve önemini azaltmıştır. Aynı şekilde özellikle küçük yerleşim birimlerine kadar yayılan süpermarketler vb. tekelleşmeler karşısında esnaf ve zanaatkarların azalmasına bağlı olarak ilçe merkezindeki yaren teşkilatları da eski önemini yitirmiş görünmektedir. Geleneksel kültürel ve sosyal yapıların değişmesi, otokontrol, yardımlaşma ve bir arada bulunmaktan haz alma kodlarının kaybolması, sosyal toplumsal bağların kopması, kısacası modern (!) hayat unsurlarının belirlediği yeni hayat tarzı, yarenlik geleneğini de yok olma tehlikesiyle yüzyüze getirmiştir. Nesiller arası ilişkideki kopukluk, bölgeye veya gruba bağlılığın zayıflaması, ortak belleği etkilemiş, modern insanın içinde bulunduğu sosyo-kültürel ortam yarenlik geleneğinin devam etmesini zorlaştırmıştır.

Günümüzdeki hal böyle olmakla birlikte, genel olarak Türk milletine has bir özellik olarak ifade edilebilecek olan “bütün olumsuz etkilere rağmen taşıyıcılık rolünü sürdürmeye devam etme” ve hâlâ “hafıza taşıyıcıların varlığı” gerçeğini, özel olarak Kula yaren geleneği bağlamında ifade etmek de mümkündür. Kula Gençlik Yareni Yarenbaşı Ali Yiğen başta olmak

¹ Kurtuluş Savaşında Yunanlılar tarafından şehit edilen bir zeybek.

² Kula'nın yakınındaki volkanik bir dağ.

üzere, Fethi Şadan, Zekeriya Keseroğlu, Mehmet Baylan gibi ileri yaşlardaki aktif katılımcıların yanında genç kuşaktan yetişmiş ve geleneğin kurallarını içselleştirmiş katılımcılar, “hafıza taşıyıcılık” rolleriyle yarenlik geleneğini ulusal ve uluslar arası alana aktarma çabası içindedirler. Bunlara yerel yönetimlerin, resmi ve siyasi kurumların, bilim ve sanat dünyasına mensup duyarlı insanların telkin ve destekleri de eklendiğinde, Kula’da yarenlik geleneğinin kültürel bir miras olarak algılanması yaşaması ve yaşanması, konuyla ilgili bir farkındalık yaratılması, kanaatimizce daha etkin hale gelecektir.

Bu bağlamda, küreselleşme şeklinde adlandırılan bu hızlı değişim ve gelişme sürecinde mahalli ve milli kültürlerin korunması yönünde atılan bilimsel ve uluslar arası adımlar çerçevesinde, özelde Kula ve çevresindeki yarenlik geleneği ve teşkilatlarının, genelde Türk kültür coğrafyasındaki benzer nitelikli toplantıların bir bütün olarak “kültürel miras” zemininde ele alınması ve desteklenmesi gerekmektedir. Zaten 2006 yılında UNESCO’nun “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi”ne taraf olan Türkiye’nin Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde kurduğu “İhtisas Komisyonu” 2010 yılı sonunda Kültürel Miras Temsili Listesine girmesini beklediği miraslar arasında geleneksel sohbet toplantılarına da yer vermektedir.(Oğuz; 2010: 53) Bu çalışmalar çerçevesinde “Kula Yaren Geleneği”nin de dikkate alınması ve yaşatılması, hem bölgesel hem de ulusal kültürün yeniden inşası bağlamında gereklilik kazanmaktadır. Çünkü toplumu oluşturan bireyleri eğlenerek eğiten, sosyal hayata hazırlayan, kişilikli ve kimlikli olmalarına katkı sağlayan bu sosyal kurumların, yaşanabilir bağlamda varlığını devam ettirmesi, kimlik sahibi olarak gelişmek, değişmek, kimlikli bir ulus olabilmek ve evrensel yapı içinde kimlikli değerlerle bir yer edinebilmek için önemli ve gereklidir.

Kaynaklar:

ER, Tülay (1988); Simav İlçesi ve Çevresi Yaren Teşkilatı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

GÜNAY, Umay (1986); Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

OĞUZ, M. Öcal vd. (2010); Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Ankara: Grafiker.

ÖZDEMİR, Nebi (2005); Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü, Ankara: Akçağ

TEZCAN, Mahmut (1989); Çankırı Yârân Sohbetleri, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.